

TOPONIMIA IKERKETAK: PROZEDURA ETA URRATSAK

Mikel Gorrotxategi Nieto

EUSKALTZAINDIAREN EGINKIZUNA TOPONIMIA LANETAN

Euskaltzaindia dugu Euskal Herri osoko hizkuntza erakunde bakarra, nahiz eta Frantziako eta Espainiako egoerak desberdinak izan. Legezko aholkularia da Nafarroan eta EAEn. Azken honetan irizpenak eman behar ditu, udal edo kontzeju izenak aldatzeko baina, harrigarria bada ere, ez da irizpena esaten dena bete behar. Ondorioz, badira erakundearen iritziaren kontra onartutakoak *Eskuernaga* edo *Ekora*, esate baterako.

Lehenago Lizundia jaunak azaldu duen bezala gainontzeko izenen idazkera finkatzeko eskuduntza oso nahasia da.

Azken urteotan gero eta erakunde gehiago jarri da harremanetan Akademiarekin toponimia dela eta. Batzuk (IGN, FEVE, Gobernu eta diputazioak...) batez ere erabiltzen dituzten izenen egokitasuna bermatzeko; beste batzuk, udalak bereziki izendegiak zuzentzeko edota ikerketatan laguntzeko.

Batzordeak 1986an egin zituen lehenengo Onomastika Jardunaldiak eta orduan hasi zen udalekin batera toponimia ikerketetan parte hartzen. Lankidetzatza honetan egindako horrelako lan batzuk *Onomasticon Vasconiae* bilduman ageri ziren geroago¹. Beste batzuk, berriz, herrietako kartak egiteko erabil izan ziren. Azkenik, inoiz lanak argitaratu dira aipatutako bildumatik kanpo.

Horrelako lanak gero eta ugariagoak izanik Akademiak sortu berri zuen Onomastika Zerbitzuaren barruan sartu behar izan zuen udalei aholkularitza ematea; herri agintariei, bereziki udalei, behar bezalako aholkularitza eman eta horrelako lanek batasuna eta maila akademiko antzeko izateko. Aholkularitza zerbitzu hau EUDEL eta Euskaltzaindiak duen hitzarmenaren barruan kokatzen da eta hiru atal nagusitan banatzen:

- Udalei onomastika alorrean zer egin dezaketen eta nola burutu azaldu.
- Ikerketa aurrera ateratzea erabakitzeotan udalari lagundu.
- Ikertzaileak trebatu eta gainbegiratu hasi aurretik eta ikertu bitartean.

¹Lehenago Angel Mª Elortegik eginiko *Pasaia*ko toponimia izan zen eta azkena Kristina Pavok idatzitako *Antzuolako toponimia* Onomasticon Vasconiae bildumako 8. eta 25. zenbakidunak.

Euskal Herrian betidanik izan da toponimiarekiko zaletasuna eta zaletasun hau loturik egon da euskararen aldeko jarrerarekin. Horregatik aspaldian ekin zitzaion toponimia bilketa lanak egiteari. Tamalez, ikerketa asko helburu zehatzik gabe egin ziren eta, horrek, askotan, lanen erabilgarritasun txikia eta, zergatik ez, maila akademiko eskasa ekarri du. Horregatik holako lan bati ekin baino lehenago udalekoek, langile zein zinegotziek jakin behar dute zer egin daitekeen onomastika alorrean eta zertarako. Ez du balio horrelako lanei ekitea modan dagoelako edo ondoko herrikoek ere egin dutelako.

Helburuak eta abar finkatutakoan administrazio lanak hasi behar dira. Horrelakoak Felix Mugurutzak azalduko ditu, baina azpimarratu nahiko nuke udalek egindako dokumentazioa, eta udalek deus ere egiten ez dutenez, teknikari batzuek egindako lanak direla guk ditugun ereduaren oinarria (CDan dituzue):

- Beka deialdia.
- Enpresa bat kontratatzeke oinarriak.
- Euskaltzaindiarekin burutu beharreko hitzarmena.
- Eusko Jaurlaritzari duen materiala eskatzeko gutuna.

Azkenik, lan berari ekiteko Patxi Galék sortu zuen aplikazio bat *access*² programan. Aplikazio hori horrelako ikerketak bideratzeko sortu zen eta erabat bateragarria da Euskaltzaindia egiten ari den ECO egitasmoarekin.

1. IKERTZEKO ETA ARAUTZEKO ERAGOZPENAK

Ezaguna denez Euskal Herrian euskara ez da eremu guztian berdinean erabiltzen; leku batzuetan baldin dago, beste askotan baldin izan ez arren, ez da gehien erabiltzen dena, eta beste batzuetan, aski ongi dagoela pentsa genezake, nahiz eta hizkuntza bakarra oso eremu txikietan (auzoetan) izan. Egoera, honek baldintzatzen du toponimoak jasotzeko lanak eta toponimoen arautzea.

Oro har, Euskal Herria lau zati nagusitan banatu ahal dugu:

A) Eremu euskalduna

Inguru honetan arazorik handiena izaten da araututako izenaren onarpena. Patxik esan duen bezala, sarritan, ahoz erabiltzen den toponimoa eta estandarizatuta urrutit egoten dira eta joera dago ahozko bertsioa jatorragotzat jotzera. Hau begi bistakoa da sekula ofizial izan ez diren izenekin. Herri batean auzo batek izen ofizial ezaguna izan duenean jendeak badaki ahoz erabiltzen bertsioa

²Baten batek galde lezake zer dela eta hautatu den programa hau. Orain arte erabili dugu eta ez genuen diru baliabiderik enpresa bati berri bat agintzeko. Hala ere, prest gaude iradokizunak entzuteko.

ahozkotasunari dagokiola, eta *Iburre*, *Iborla* edo *Satamo* esan arren, zein den izena galdetuz gero *Ibarruri*, *Ibarrola* eta *Zaratamo* direla esango dizute. Hau da, munduko gainontzeko leku zibilizatueta gertatzen dena eta *Güerba*, *Zebiya* edo *LA* esaten dutenek *Huelva*, *Sevilla* edo *Los Angeles* idazten dute.

Egoera hau bereziki zabalduta dago Iparraldean bertako izen ofizialak eta euskarazkoak, jatorri berekoak izan arren, urrutiago baitaude, idatziz eta ahoz: *Ibarrolle* («*Ibarol*») <> *Ibarrola* («*Ibarla*»).

B) Azken mendeotan erromantzatutako ingurua (XVIII, XIX y XX)

Euskal Herriko eremu zabalenetakoa da hau, bertan sartzen da Arabako lautada osoa, *Gorbeialdea* eta *Aiaraldea*; Nafarroako eremu handia Sakanatik Erronkariraino eta Bizkaiko mendebaldeko zati bat. Inguru honetan euskal izena oso gardenak izaten dira eta arazorik handiena euskal espezifikoz eta erdal generikoz osatutako toponimoek osatzen dute: *Otxaran de Abajo*, *Peña de Apuko*... Izenak arautzean sortzen diren aldaketen onarpena ere ez da berbera eremu osoan, mendebaldean eta Araban askoz ere handiagoa baita.

C) Aspaldian erromantzatutako gunea

Inguru honetako egoera korapilatsuena da, garai eta bilakaera desberdinak baitugu. Soziologikoki aurrekoa baino heterogeneoagoa da. Inguru batzuetan euskararen aldeko joera nabaria dago eta prest leudeke edozein aldaketa egiteko, handia izan arren. Beste batzuetan, berriz, jarrera ez da hain zalea eta ez dute aldaketarik onartuko, bien artean legoke nolabaiteko elebitasuna onartzen duena. Bizkaian, esaterako, euskararen aldeko joera da nabaria –batez ere herri txikietan– eta ez dute eragozpenik jartzen.

D) Eremu erromantzea

Ezaguna denez hegoaldean eta mendebaldean badira aspaldian erdaldundutako eremuak eta agian sekula euskaldunak izan ez direnak.

1) Udal ikerketak

Argi dago hemen aurkezten dugun metodologia ez dagoela itxita eta tokian tokiko beharrian eta baliabideen arabera moldatu behar dugula. Nolabait esateko, hemen aurkezten dugu egin behar den lanik osatuena, baina errealtateak erakusten du sarriegi diruak baldintzatuko duela ikerketa hasiera-hasieratik.

Proposamenok ez dira Batzordean besterik gabe sortu, urte askoren eskarmentuaren ume dira eta etengabe osatzen eta egokitzen ditugu. Lana, beraz, ez da bakarrik Akademiarena, barruan txertatu dira ikerle askoren urteetako lanak eta esperientziak, ikerlari horiei guztiei eman behar dizkiegu gure eskerrik beroenak.

1) Zertarako ikertu?

Hizkuntzalaritzan zein biologian edozein ikerketari edo lani ekin baino lehenago argi eta garbi eduki behar dugu zertarako egiten dugun, zer den jakin edo aurkitu nahi duguna. Gure kasuan, beka deialdian horrelakoak ikusten dira:

Kontuan izanik Obabako toponimia oraindik jaso gabe dagoela, eta gure kultur ondarearen zati garrantzitsu bat dela eta bertako hainbat toki, baserri, iturri, mendi izen eta abar desagertu aurretik jaso eta aztertzea komeniko litzatekeela, Udal honek, beka eskainiz deialdia zabaltzen du ondoren azaltzen diren oinarrien arabera:

Baina, hitz eder horien atzean zer dagoen argi eta garbi izan behar dugu lanari ekin baino lehenago. Ezin dugu egin modan dagoelako, euskaltzaleak garelako eta herri administrazio batek diru-laguntzak ematen dituelako, inoiz gertatu bezala. Are gutxiago ondoko herriek egin zutelako, inoiz ahopean esan didaten bezala.

Toponimia ikerketak Unibertsitateak zuzendu direnean, antzina *tesina* delakoetan eta gaur egun Doktore Tesietan, helburua inguru zehatz baten toponimia ahalik eta ondoen **ezagutzea** izan da. Normalki honelako ikerketan emaitza unibertsitate munduari eskainitako liburu handi, eta gehienetan zaila, izaten da eta ikertutako toponimia horren erabiltzaileak ikerketatik kanpo gelditzen dira, antropologoek Afrikan egiten zituzten ikerketetan bezalaxe. Lan hauetan bildutakoa aztertzen zen hizkuntzalaritzaren ikuspetik ikertutako ingurua hobeki ezagutzeko, baina helburuen artean ez zegoen tokian tokiko toponimia indarberritzea edo gizarteratzea. Neurri batean esan dezakegu liburukote hauek delako inguruaren toponimiaren harlauzak direla, baina harlauza usaina duten lan hauek unibertsitateak egiten ditu eta ezin zaio eskatu erakunde horri udal edo diputazio bati dagokion lana egitea.

Hasieratik argi izan behar ditugu **helburuak**, eta ez helburua, horrelako lanetan anitzak izan behar baitira. Egia da helburu nagusi bat dagoela, kultura ondarea den toponimia babestea; baina helburu nagusi hori betetzeko bitarteko asko daude. Lehengo eta behin ikerketa dugu, ezin baita ikertu gabe ezer sendoa egin eta azkenik herritarrek ondarea ezagutu eta erabiltzea, azken puntu bi hauek ezinbestekoak baitira toponimia, zein hizkuntzaren beste alorrak, salbatzeko.

Kasu honetan herri agintariek bideratutako ikerketaz ari gara eta ezin dugu alde batera utzi herri diruaz egiten denak sortu duen gizartean izan behar duen oihartzuna. Ezin dugu ahanzi udalak batzuek ikertzen duenean udal horretarako biztanleentzat ari da lanean.

Babeste horretan ezinbestekoak diren epeak, geroago Felix Mugurutzak garatuko dituenak atal nagusi bitan bana ditzakegu:

- A) Administrazioaren erabilera. Izenak finkatutakoan administrazio guztiek erabili beharko lituzkete eta eremu pribatuan egitera behartu.

- B) Biztanleen artean zabaltzea behar diren baliabideak jarriz erabilia izan dadin.

2) Ikerketa motak

Ikerketa aurrera eramateko era bat baino gehiago egon daitekeen arren, hiru mota nagusi azpimarratuko ditugu:

- a) Boluntarioen bidezko ikerketa
- b) Beka deialdia
- c) Enpresa baten kontratazioa

Hirurak erabili izan dira eta hirurek dituzte alde on eta txarrak.

Boluntarioen bidezko ikerketa

Inoiz egin da, batez ere antzinako garaietan eta baliagarria izan daiteke, batez ere eremu urriko udaletan. Herriko talde bat integratzekotan inongo emaitzarik onena lor liteke ez baita goitik beherako ekintza izanen eta herritarren babes handiena izango du. Barrundian, esaterako zeintzuk izen seinalezatu behar ziren kontzejuetako bileretan eztabaidatu zen. Arautze lana Onomastika batzordeak egin zuen, baina herriz herri azaldu ziren aldaketa guztiak. Azkenean, toponimoak lekuan jartzean herritarren aholkua bildu zen. Egitasmoari amaiera emateko parte hartu zuten guztiekin bazkaria egin zen. Horrela lortu da herritarrak toponimiak duen garrantziaz jabetzea eta bere egitea. Inoiz estakaren bat erortzekotan herritarrak arduratuko dira berea den ondarea babesteaz.

Beka deialdia

Ohikoena eta merkeena, eta bereziki gaur landuko duguna, nahiz eta enpresa baten bidez egindakoaren antza handia izan. Bekak duen onurarik handiena formazioan datza, bide ematen baitu ikerlariak sortzeko.

Enpresa baten kontratazioa

Kasu honetan gonbitea erabiltzen da gehienetan ez baitago lan hau aurrera eraman dezakeen enpresa gehiegi. Horrela egiteak baditu alde onak, baina arriskutsua izan daiteke aurkezten den enpresak ez badu behar bezalako mailarik, ez baita gauza bera herriko karta edo mapa egitea, beste batek emandako datuak erabiliz, edo ikerketa bat burutzea.

Bestelakoak

Azkenik ezin da ahaztu batzuetan unibertsitate ikerketa eta udalarena uztartzen ahal direla eta udalek lagundu beharko liekete herriko toponimia ikertzen edo ikertzeko asmoa dutenei.

3) Lanaren epeak

Hau oso inportantea da. Udal batek bideratutako lanak hasiera eta amaiera izan behar du. Ez da posible amaitzen ez den lan bat planteatzea. Udal batek, diru baliabide ugari dituelako behin betiko ikerketa egitea erabakiko balu tarteko geldituak egin behar izanen ditu lana amaitu arte itxaron gabe.

A. Deialdia

Arruntena izaten da oinarriak Aldizkari Ofizialean argitaratzea, baina toponimia ikertzea ez da lan arrunta eta hori baino ez egitekotan normalena izanen da inortxo ere ez aurkeztea; karrera amaitu berri den jendeak ez baitu izaten bere irakurgaiaren artean bere lurraldearen Aldizkari Ofizialia. Beraz, deialdia egin baino lehenago berria zabaldu behar da ahalik eta hautagai gehienek honen berri izateko. Hau ez da txantxetako gaia, inoiz gertatu baita deialdia hutsik gelditzea.

- Beka egingo dela zabaltzeko bide arruntenak honakoak dira:
- Historia eta filologia departamentuak.
- Ikertuko den inguruko egunkari eta aldizkariak
- Inguruko elkarte kultural eta euskalgintzakoak.
- INEM
- Udal bandoa
- Inguruko ezagunak, bereziki herri txikietan

Dena dela jakinarazpenarekin batera laguntza ere eskaini behar da. Normalki jendeak ez du gaia ezagutzen eta aurkezteko beldur izaten da. Beldurrak usatzeko laguntza eskaini behar zaie eta esan Onomastika Zerbitzua prest dagoela hasiera-hasieratik laguntzeko.

Behin egingo dela ongi zabaldu eta gero, orduan bidaliko dugu Aldizkari Ofizialera.

B. Adjudikazioa

Oinarrietan biltzen da hautagaiak aztertuko dituen epaimahaiaren osaketa. Bertan, zentzuzkoa den bezala, horrelako ikerketen eta metodologia ongi ezagutzen duen jendeak egon behar du, horien eginbeharra kurrikulua eta aurkeztutako txostena aztertzea izanen baita. Hau behar beharrezkoa da, inoiz gertatu izan baita aurkeztutako eskarmentua edo txostena zeharo baztergarria izatea.

Oinarrietan biltzen da baloratuko dela inguruko euskararen ezagutza, eremu eskalduna baldin bada, eta inguruaren ezagutza. Hau, ez da huskeria; askoz ere harrera hobea izango baitu antzeko euskararen erabiltzailea denak, ahozko inkestetan esaten dena askoz ere hobeki ulertzeaz gain, gogoan izan behar baitugu ahozko bilketa adineko jendeari egiten zaiola.

Hori dela eta sarri kontatzen dudan gertaera azalduko dizuet.

Maite, ene orduko emaztegaia eta gaur egungo emaztea, eta biok Gorlizera joan ginen, Butroe ibaiaren inguruan kokatutako *Isusqui*za baserriaren euskal ebakera ezagutzera. Iruditu zitzaigun zuhurren zela erreka beste aldean eta gorago dauden baserrietara jotzea, handik zuzen-zuzenean ikusten baitzen. Hori egin, eta aipatuko ez dudan baserri batera heldu ginen. Kanpoan zegoen berrogeita hamar urte inguruko gizonarekin hasi ginen berriketan.

Ezaguna denez, baserri horren lurretan txalet auzune berria eraiki zuten aspaldian eta leku turistikoetan egin eta egiten den bezala, izen «salgarriagoa» eman zioten: *El Abanico de Plencia*. Jatorrizko izenaren etimoa argia da, *itsuski* landare izena, *Genista sp*, eta *-tza* ugaritasun atzizkia. Hala ere, Bizkaian ez da ohikoa *Itsuskitza* moduko izena, eta horregatik ikertu nahi genuen bertako ahoskera.

Etxearen aurreko aldean geunden berbetan eta datu asko eman zigan inguruaz, baina baserriaren izenaz galdetzean *Abanikue* zela erantzun zigan. Geuk beste izenik ezagutzen ote zuen galdetu genion eta ezetz erantzun. Ez genuenez erantzuna kutsatu nahi ez genion izenik proposatu, eta azkenean etxean beste inor ote zegoen galdetu genion. Gizonak baietz erantzun eta etxera hurbildu ginen. Etxera heltzean sukaldeko atea ireki eta barruan zegoenari hauxe esan zion: *Ama, suk selan esatensu Isúkitze?*

Horrelakoak gertatzea arrunta da, batez ere euskara sozialki oso bazterturik egon den inguruetan, baina ez da bakarrik euskararen auzia, askotan herri-<=>hiri arteko harremanetan kokatu behar da egoera hau. Sarritan herrikoak badaki haiek darabilten izena ez dela ezagun eta kanpokoek erabiltzen dutena erabiliko du elkar hobeto ulertzeko edota tontotzat ez hartzeko.

b. Ikerlaria

Euskal Herrian ohikoena izaten da horrelako ikerketak euskal filologian edo historian lizentziatuei eskaintzea, ikerlari trebeak ahantzi gabe. Horrelakoak ezin dira alde batera utzi eta, esate baterako, liburu on batzuen egilea den Goio Bañales Arte Ederretan dago lizentziatua. Baldintza hau, zer esanik ez, enpresen bidez egitekotan ere baliagarria da oso.

Baldintzetan biltzen da onomastika alorreko lanek edota ezagutzak puntuak ematen dituela, baina zail izaten da horrelako bat aurkitzea, ez baita Euskal Herrian onomastikari buruzko eskolarik ematen.

Behin ikerlaria hautatu eta gero, behar beharrezkoa da tutorea ikerlariarekin biltzea trebatzean hastekoa. Normalki ikerlariak pentsatuko du bilketaren oinarria dela berehala egin behar den ahozko bilketa, eta ongi azaldu behar zaizkio lanaren metodologia eta epeak guztiaren arazoiak ongi emanda.

Karrera amaitu berriko jendea baldin bada, ez du ezer ezagutuko toponimiaz, artxiboaz eta abarrez; baina lanari ekiteko gogo handia izango du.

c. Ikerlarien trebatzea, lekuan oinarritutako ikerketa

Normalki era biko ikerlari-gaiak ditugu, karrera amaitu berriak eta toponimian «zaletuadituak». Badirudi toponimian zaletuak diren horiek onenak izango direla, baina zoritxarrez, batzuetan zail da hartutako bizioak bere onera eramatea. Orain dela urte pare bat herriko toponimia 15³ urte ikertzen aritu den ikerlari batek lortu zuen bertako beka ahozko bilketa egiteko, eta sekula egin den lanik txarrena egin zuen. Besteak beste kokapenak eta ahoskatutako izenak zuzentzen zituen bere ustez egokiena zena jarrita. Hain zen lotsagarria portaera, ezen ikerketan lagundu zion batek salatzeaz gain uko egin baitzion kobratzeari, harrigarria bada ere udalak ordaindu egin baitzion. Geroago, Udalak herriko karta egiteko bertako euskara teknikariak egin behar izan zuen bilketa berriro.

Honek ez du esan nahi toponimian ikertzen aritu direnak baztertu behar direla, gaia ongi ezagutzen duen bat lortzekotan inoizko emaitzarik onena lor baitaiteke. Horrela suertatu zitzaion, esaterako, Leioa eta Erandiori.

Baina kasu gehienetan zerotik hasten den ikerlaria trebatu behar da, eta hori izanen da Euskaltzaindiaren ordezkariaren eginbeharra. Lehenengo eta behin ikerlariari azaldu behar zaio ikerketaren ardatza lekua dela, eta ez, Euskaltzaindiak berak aspaldian egiten zuen bezala, izena. Kasurako, *Donostia*, *San Sebastián* edo *La Bella Easo* leku bat dira eta ondorioz fitxa bakar batean ageriko dira eta ez hirutan. Geroago askoz ere zailagoa den toponimoa zer den azalduko dio. Zaila benetan askotan geuk ere ez baitakigu non dagoen leku-izen eta izen arruntaren arteko muga.

Esate baterako, *Arrigunagako iturria* zer da? Toponimoa, *Durango* edo *Zabala* bezala, edo *Arrigunaga* inguruan dagoen gauza baten azalpena, *ambulatorioa* edo *udaletxea* bezala? Erantzun zaila. Horrelakoetan, hizkuntza bien arteko harremanak lagunduko digu eta erdaraz idatzikoetan la «*fuelle que llaman Arrigunagaco iturri*» aurkitzen badugu leku-izena dela esan dezakegu. Baina zoritxarrez, gauzak ez dira hain argiak eta gure herri honetan *Castillo* edo *La Casería de Arriba* modukoak irakur ditzakegu gaur egun bizirik dauden *Gaztelu* eta *Goikoetxea* izenen ordez.

Baina ez da horretara mugatzen tutorearen lana, horretaz gain zein artxibo dagoen, non dauden nola joan eta bestelako zehaztasunak eman behar dizkie.

Horrekin batera aurkeztuko dizuedan datu-base erabiltzen ere trebatu behar dira. Lan hau ez da, ikusten denez, egun edo aste batera mugatzen, etengabe sortzen baitira zalantza eta galderak.

Baina beste arlo bi ere landu behar dira. Batetik inguru geografikoaren ezagutza. Ezinezkoa da toponimia ikerketa bat burutzea inguruaren nolabaiteko ezagutza izan gabe. Beraz, lanaren hastapenetan herritik ibili behar dira, minuta geografikoa lagun, topatuko dituzten izenak ulertzen eta kokatzen jakiteko.

³ 37,56 kilometro zabal.

Horrekin batera mapak irakurtzen ere ikasi behar dute ikerlariak, ordena-gailua bezain garrantzitsua baitira mapa hauek toponimiarako. Gaur egun toponimia ikerketak ez dira bakarrik toponimo zerrendak, izenak bere «testuinguruan» egon behar dute, mapetan ageri behar dira ahalik eta era errealisten, ez bakarrik paper zati baten gainean; eta hori egin ahal izateko ezinbestekoa da mapak irakurtzen jakitea.

d. Oinarrizko datuen bilketa

Zail da gaur egun horrelako lan bat zero-zerotik hasia, zorionez; leku gehienetan egoten baita oinarri bat. Komeni da, beste administrazioek egindakoa ezagutzea eta hori erabiltzea oinarri bezala geroko estandarizazioan laguntzeko. EA Eren kasuan HPSri eskatuko diogu Deiker Institutuak berarentzat egindako lanaren kopia. Lan horretan hainbat toponimoren aldaera arautuz gain dokumentazioa eta mapak daude.

e. Jarraipen batzordea

Orian dela urte batzuk, aipatuko ez dudan udal batean, bertako euskara ikertzeko beka eman zitzaion ikerlari bati. Urtea pasatutakoan itzuli zen ikerlaria lana egiteke eta dirua itzuli behar izan zuen. Ondorioz, herri hartako hizkera jaso gabe gelditu da.

Hau ez da kasu bakarra izan, zorionez, baina bai txarrena. Erabiliko den dirua publikoa izanik behar da egiaztatuta ongi erabiltzen ari dela eta horretarako baliabideak jarri behar dira. Horregatik aspaldian erabaki genuen ezinbestekoa dela lanaren egoera egiaztatzeko bideak sortzea, eta ondorioz, ikerlariak aldi-aldi aurkeztu behar duten txostena aztertzeko jarraipen batzordea antolatzea.

Batzorde hau hiru edo lau hilabeteetan behin bilduko da eta betebeharrak batzuk izango ditu.

- Ordura arte egin den lana egiaztatzea eta ondorioz ordainketa onartu.
- Aurrerantzean egingo den lana zehaztu.
- Ikerlariari lagundu lekukoak edo baliabide desberdinak lortu.
- Zalantzak argitu.

Beraz, batzorde honetan ez dira bakar-bakarrik udal eta Akademiaren ordezkariak egotea, ezinbestekoa da herria ondo ezagutzen duten pertsonak ere egotea. Herritar hauek lagunduko dute zalantzak argitzen, hutsak zuzentzen eta ikerlari eta jendearen arteko zubi egiten.

Ohiko partaideak hauek izaten dira:

Udalaren ordezkariak (zinegotzia, euskara teknikaria, hirigintzako ordezkaria), Euskaltzaindiaren ordezkaria eta tutorea, udalak izendatutako herriko aditu batzuk eta ikerlariak, jakina.

f. Ikerketa

Lanik ederrena, egiten dutenentzat eta ingurukoentzat ere, ikerketa bera gauzatzea da. Ikerketan zehar gora behera asko egongo dira. Bereziki zaila da dokumentazio lana sarritan ez baita ezer aurkitzen. Hala ere inoiz altxor batu ezinaren aurrean egongo dira eta pozaren pozez lan egin. Lanaren erdialdean datu asko bilduta daudenean ikerketa bidera ezina irudiko zaie eta Mongolia-ra alde egiteko gogoia izanen dute. Baina hasiko dira txukuntzen eta berehala ohartuko dira lanak merezi izan zuela. Azkenik, ikerketa ongi egin badute, lana udalari ematean beste 12 hilabete behar dituztela sentituko dute.

Ikerketaren epeak

Lanari ekin baino lehenago kronograma zehaztu behar dugu. Ezin dugu itsu-itsuan bete, baina ezinbestekoa da azkenean itolarri ibili nahi ez bada.

Kronograma

1. Iturrien balorazio eta hautaketa: liburuak, mapak, eskuizkribuak, artxibategiak...
2. Minuta toponimikoa: inguruari buruzko mapen hustuketa.
3. Argitaratutako liburuen hustuketa.
4. Artxibategien hustuketa.
5. **Hausnarketa eta datuen txukunketa.**
6. Ahozko bilketa.
7. Bildutakoaren azterketa eta hutsen bilketa eta zuzenketa.
8. Tutoreari lehengo idazkia ematea.
9. Tutorearen azterketa eta arautzea.
10. Jendurreko aurkezpena.
11. Lanaren aurkeztea.

Segidan aztertuko ditugu puntu hauek bana banan.

1. Iturrien balorazioa eta hautaketa

Lehenengoko urratsa erauzi eta kontsultatuko diren iturrien hautaketa eta erauzketa izango da. Iturriak oinarrian hiru motakoak izango dira:

- Argitaraturiko iturriak edo iturri dokumentalak: argitaratuak diren lan ezberdinek osatzen dute mota honetako iturri multzoa. Historiari buruzko lanak edota dokumentazio historikoa biltzen dutenak dira.
- Artxiboetako dokumentuak: artxiboetan batik bat biltzen diren dokumentu ez argitaratuak dira hauek.
- Iturri kartografikoak: hauek argitaraturiko iturrien barruan sar genitzake, baina izaera berezia dutenez banatu egin nahi zian ditugu.

Argitaraturiko iturrien artean badira toponimia bilketetan aski ezagunak direnak eta erabili ohi diren liburuak. Ezagunak eta erabiliak izan diren neurrian, hautagaiak lirateke ere lan honetarako. Bestalde, izan litezke inguruari buruzko lan monografikorik, eta horrelakoak ere iturri bezala erabiltzeari ezinbestekoa deritzogu.

Argitaratu gabe dauden dokumentuak, aipatu bezala, artxiboetan daude batik bat. Dokumentazioa ugaria izan ohi da, are gehiago Erandioko Elizatea bezalako herriaren kasuan, beraz hautaketa eta mugaketa egitea ezinbestekoa gertatzen da. Horretarako artxiboetako arduradunen iritzi eta gomendioei jarraituko diegu. Oinarritzko irizpidea izango dugu, jakina, dokumentuetan ager litekeen toponimo kopurua. Era berean garai ezberdinetako dokumentuak aztertuko dira, lehenetsuta zaharrenek dutelarik.

2. Minuta toponimikoa

Ezagupen geografikoarekin batera, eta jadanik argitaratua den maparen laguntzaz, minuta toponimikoa osatuko dugu. Minuta toponimikoa, toponimoz osaturiko kartografia iturri hutsa da. Honen laguntzaz inguru geografikoarekiko harremana estutu egiten da. Bilketa honek lagunduko digu ikerketan aurkituko ditugun izenak non kokatu ahal ditugun.

Izenak maparen gainean kokatzean koloreez baliatu ahal gara iturri desberdinak bereizteko, askotan mapen kalitatea ez baita beti berdina. Mapen hautaketa egitean bereizi behar dira lehen eskuko lanak, ikerketa baten ondorioz zuzenak direnak, esate baterako 1926an BFAk egindako mapak, edo bigarren eskukoak. Azken hauek beste batzuen kopia izanik ez dira hain garrantzitsuak eta gainera nahasgarriak izan daitezke. Esate baterako, toponimo bat hamar mapetan aurkitu ahal dugu eta ondorioz erabat fidagarria dela pentsatu eta erresultatu guztiak direla hasierako huts baten kopia.

3. Argitaratutako iturrien erauzketa

Minutarekin batera argitaratutako iturrien erauzketa egingo dugu. Erauzketa hau nahiko azkarra izaten da, eta erraza, ez baitu interpretazio paleontologikoen beharrik. Gainera askotan historia edo etnografiarekin loturik dagoenez, toponimia ulertzeko baliagarria izan daiteke. Esate baterako, *Historia de Getxo* irakurtzean ulertuko dugu zer dela-eta San Martin kalea San Nikolas elizaren aurrean dagoen eta ez San Martin elizaren aurrean, eta horri ezker *San Martinaldeak* izeneko alorra dagokion auzoan kokatuko dugu.

Liburu edo iturri hauetan ageri den informazioa oso heterogeneoa izaten da, baina ahalik eta zehaztasun gehienez bilduko da. Azalpen geografiko edo historikoak ematen baditu, azalpen osoa bilduko genuke. Gainera lan berean behin baino gehiagotan agertzen bada toponimo bera, guk ere hala jasoko dugu, hainbatetan alegia.

4. Artxiboetako dokumentazioaren erauzketa

Artxiboetako dokumentazioa kontsultatu eta datuak erauztea da hurrengo lana. Lan honek denbora luze emango du, ikerketaren bi eren izaten baita. Baina jakina, hemen hautaketa zehatza egin behar da gehienetan ezin baita artxibo osoa epearen barruan aztertu.

Udal edo kontzejuaren artxiboa: Egotekotan emankorrena eta zenbait lekutan aztertzeke handiegia ere izan daitekeena. Segida diakronikoa egoteaz gain izenak testuinguru zehatzean ager daitezke. Ezin bada osorik aztertu zaharrenari emango diogu lehenetsia eta beste mendeotan lagin batzuk egingo ditugu.

Foru artxiboa: Bizkaiko kasuan korrejimendua da emankorrena Sutegiak eta Baso Liburuaz⁴ gain. Sutegiak bi aldiz argitaratu dira baina argitalpen bi horiek bigarren mailako iturriak dira.

Protokoloak: 1900 baino lehenago Notarioek egindako dokumentuak dira. Kasu batzuetan Jabetza Ganbara izango zenaren aurreko zerrendak daude. XVI. mendetik aurrera oso aberatsa izan daiteke, nahiz eta sarri astun samarra izan.

Jabetza Ganbara: XIX. mendearen erdialdean sortu zen. Lehenengo eta behin zerrenda alfabetikoak azter daitezke, eta gero beharra eta denbora izatekotan sarrerak. Hala ere, bertan sartzea ez da beti erraza izaten eta Akademia eta udalaren gutuna behar izaten da sartu ahal izateko.

Osagarri gisa beste artxiboak erabil daitezke, elizbarrutiarena, Valladolid edo Simancas. Elizbarrutiarena emankorra izan daiteke elizaren ondarez gain, eta ezin dugu ahanzi eliza lur askoren jabe izan zela, sarritan baserrien zerrendak agertzen direlako. Hala ere, genealogiazalez beterik egoten da, eta alde zuzenetik eskatu behar da txanda. Guztiarekin ere, Euskal Herrian ezin gara kexatu txukun eta kontsultagarri daudelako. Santanderreko elizbarrutiko artxiboa *Santillana del Mar*-en zegoen, astean hirutan irekitzen zen goizez. Sartzen lortzen baldin bazenuen, oso leku urria baitzegoen, artxibozainarekin mintzatzeko tornua zenuen klausurako moja baitzen.

Ezin dugu ahanzi lana ahalik eta zehatzen izan behar dela eta izenak idatzirik agertzen diren moduan jasotzeaz gain testuingurua ere bildu behar dugula ikerketarako baliagarria izan daitekeela uste baldin badugu:

[...] las heredades [Gardena baserriarenak] Sausolo, Seiguialana, lauguialana, Arteondoa y Amaguialana, que se hallan en un perímetro ó conjunto que contienen diez y siete mil setecientos metros cuadrados, confinnado por saliente con heredad de Aguirre barria [...] las heredades llamadas Madariaga-ondo, bosguialana, seiguialana y lauguialana que se hallan en un perímetro conjunto

⁴XVIII. Mendean eginiko *Libro de Montes* izenekoa.

[...] la heredad llamada Ugalde Solo que contiene cuatro mil ciento cuarenta y seis metros cuadrados de superficie y la sierra argomal Ugalde Sarra, que contiene cuatro mil ciento cuarenta y seis metros cuadrados, hallándose las dos en perímetro, confinan por saliente con pertenecidos de la casería llamada Echechu, correspondiente [...] y con iguales pertenecidos a la casería llamada Echechu, y con iguales pertenecidos de la casería llamada Mendoza osteingoa, correspondiente al referido Francisco de Barcena y de Echebarrisarra, del citado Bolloqui, por poniente con heredades de la casería de Madariaga propia de la misma [...]⁵

5. Hausnarketa eta datuen txukunketa.

Idatzizko iturriak hustean, ahal den neurrian datuak atontzen joango gara. Baina ikerketaren zati hau noizbait amaitu behar da eta aurrera segitzeko denboratxo bat behar da datuak txukun eta argi jarri eta aztertzeko. Azterketa honek balioko digu, batetik, hutsunerik dugun ala ez jakiteko, eta bestetik hurrengo zatia, ahozko bilketa, prestatzeko.

Txukunketa lana amaitzean izango dugu bildutako toponimo asko kokatuta bai hasieran egin genuen minuta toponimikoaren bitartez, bai testuinguruaren bidez, gorago ikusi bezala. Baina izango ditugu izen batzuk, edo asko, kokaturik gabe. Agian izango dugu baserri bat dokumentatuta, baina izen hori ez denez gaur egun erabiltzen ezin mapan kokatu.

Getxon, badira XVI. mendetik oso ongi dokumentatzen diren *Larrazabalatzekoa* eta *Larrazabalaurrekoa* baserriak. Gaur egun *Moreagatze* eta *Moreagaurre* deitzen dira, izen berri hauen lehenengo aipua 1939ko dela.

6. Ahozko bilketa

Ez dago ahozko bilketa egiteko erregela finkorik, norberak bere erarik erosoena asmatu edo aurkitu behar du, baina badira segitu behar diren puntu batzuk eta eman daitezkeen aholkuak.

Kronograma honetan argi utzi dugu ahozko bilketa, jendeak kontrakoak uste badu ere, ezin dugula hasieran egin, arrazoiak erraza da ulertzen. Galdetu Mungiako bati zeintzuk udal daude Txorierrri eta Uribe Kostan edo Goierriko bati zeintzuk herrik osatzen dute eskualde hori. Nekez esango ditu guztiak ezagutzen baditu ere, bat-batean ez direlako izen guztiak gogoratzen. Beraz, ahozko bilketa ez da arratsalde batean egiten den solasaldi lasaia oso ongi presaturik eraman behar den lana baizik.

Informatzailearen hautaketa:

Urte batzuk jarduera honetan daramatzagunok Corominas eta bere garaiko ikerlari handiengandik ikasi genuen herri bateko toponimia biltzeko herrian

⁵Iratxe Lasak Erandion egindako bilketa.

bertain jaiotako gizona hautatu behar zela, ahal zela artzaina eta herritik irten ez zena. Konturatu behar gara nekazarien munduan emakumea ez zela basomutil, olagizon edo artzain izaten eta ondorioz ez duela basoa ezagutzen. Hau ez da toponimia ikerlarien uste hutsa. XX. mendearen hasieran egin ziren dialektologia lanetan arau bat zen emakumeei ez galdetzea, suposatzen baitzen basolan edo artzaintzaren ezagutza faltak galdera batzuk hutsik agertzea lekarkeela. Gure kasuan, gainera, euskalduna, nahiz eta euskara desagertzeko zorian egon.

Hau ez da zuzena!

Argi dago horrelako informatzaileak izaten direla neutroenak eta garai bateko toponimiaren isla emateko egokiak direla. Ondorioz, horrelakok izango dira gehienak. Baina haratago joan behar dugu. Dialektologian aritu direnek aspaldian deskubritu zuten emakumeen mintzairak gordetzen zituela gizonetzkoenak ez zituen berezitasunak eta horiek ere entzun eta ikertu behar zirela. Gure kasuan ez dirudi emakume eta gizonen toponimia desberdina denik eta lanean sexu banaketa egon den arren, ez dago bereizketa egiteko arrazoirik.

Oso interesgarria, baina bereziki zaila izango litzateke gizartetik alde batera bizi direnen toponimia ikertzea. Herri askotan egoten da familiaren bat gizartetik alde batera bizi dena. Sarritan bere euskara arkaikoagoa izaten da, eta modetatik urrunago bizitzean toponimia ere arkaikoagoa izan daiteke. Horiekin batera joan zirenen ahotsa ere entzutea aberasgarria litzateke. 18 edo 20 urterekin alde egin zuenak bere gaztaroko toponimia eraman zuen eta ez badu harreman handiegirik izan orain dela urte asko desagertu zen mundu baten berri emango digu. Neuk gogoan dut orain dela 20 bat urte, orduan 95 urteko aitaren osaba zaharrak Mexikotik bidaltzen zituen gutunetan txikitako oroitzapenak biltzen zituen. Gutun batean 1898 inguruan egindako bidaia baten berri ematen zigun, eta meatzariak jandako mendi bat deskribatzen zigun, benetan harrigarria izan zen guretzat gaur egun zulo ikaragarria dagoen lekuan haitz gorri bat zegoela jakitea.

Baina toponimia ez da hilda dagoen zerbait, bizi-bizirik dago eta horregatik komeniko litzateke beste iturri batzuk ere aztertzea.

Lehenago eta behin herriko erdaldunak. Herri guztietan, edo gehienetan, egoten dira familia batzuk bertakoak izan arren, erdaldunak direnak; batzuk azken belaunaldian erdaldundu dira eta beste batzuk berriz aspaldian. Interesgarria da oso horrelakoek euskal toponimia nola erabiltzen duten, euskaratik hartua edo erdaratik eta nola ahoskatzen dituzten, esaterako, erdaraz ez dauden soinuak. Seguruenik *Zarauz* gaztelaniaz esango dute, baina gerta liteke baserri izenak euskaraz erabiltzea eta *Imatzenea* edo *Beamakoselaya*.

Horiekin batera etorkinak ere aztertu beharko genituzke. Leioan Iratxek izan zuen lekuko on bat umetan Andaluziatik etorritako gizon bat izan zen. Erdalduna izan arren, baserri izenak euskaraz erabiltzen zituen.

Azkenik benetan interesgarria izango litzateke azken etorkinek nolako toponimia ikasi duten jakitea.

Horrenbeste lekuko aurkitzeko ezinbestekoa da herritarrek parte hartzea, eta hau bideratzea da Jarraipen batzordearen eginkizunetako bat. Baina ez bakarrik batzordearen lana, udalak lagundu egin behar dio batzorde honi behar diren baliabideekin. Udal batzuetan gutun bana igorri zitzaaien adin batetik aurrerako guztiei, besteetan aski izan zen Jarraipen batzordekoek ezagutzen zituztenekin sare bat antolatzea. Azkenean sare bat osatzen bada eta urliak emanda etortzen bazara

Metodologia:

Ero bakoitzak bere erotasuna dio esaera zaharrak eta hemen ere hala bada ere badira, gorago esan dudan bezala, bete behar diren gutxieneko baldintza batzuk.

Minuta toponimiak izen multzo bat eman zigun kokatuta, baina ezin dugu inondik inora pentsatu guztiak ongi kokaturik zeudenik. Kokaturik ditugun horietaz gain, badugu beste multzo bat dokumentazioan bildua. Batzuk kokatuta daude, lehenago ikusi dugun bezala; beste batzuk, berriz, erdi kokatuta eta azkenik banaka batzuk zeharo galdurik.

Beraz, izenak biltzera goazenean lau lan egin behar ditugu:

- Lehenengo eta behin egiaztatu behar dugu kokaturik ditugunak ongi kokatuta ditugula.
- Bigarrenik gutxi gora behera kokaturik ditugunak kokatu.
- Hirugarrenean zeharo galdurik ditugunak kokatzen ahalegintzea.
- Azkenik, izen berriak biltzea.

Eta praktikan nola egiten da lan hori?

Ez-jakinak pentsatuko du ahozko bilketa egitea baserriaren aurreko aldean solasean aritzea dela, baina erabat oker dabil. Bilketa hau fase desberdinetan egiten da eta gehienetan emankorragoa da pertsona bi edo hiru, sekula ez gehiago, batera elkarriketatzea.

Gauzatzen den lehengo inkesta librea izango da, baina ez gara esku hutsen agertuko. Komeni da bi pertsona joatea, bat elkarriketaz arduratuko da eta bestea datuen bilketaz. Ahal dela elkarriketatutakoak adin berekoak eta ezagunak izan behar dira.

Leku izenak mapan dagozkion lekuetan kokatzeko hobe da kalean egotea, baina elkarriketa egiteko leku erosoak, eta mahai bat, behar da paper asko edukiko baitugu eskuartean. Beraz, ezin dugu arineketan eta edonola burutu. Lehenago lotu behar dugu lekukoekin eta patxadaz egin.

Izenak biltzeko bi euskarri erabil daitezke, ohiko mapa sestrakurbekin eta ortoargazkia. Biek dituzte alde on eta txarak. Pinuz landatutako leku menditsuetan zail da ortoargazkia erabiltzea, baina beste aldetik lursailak eta abar kokatzeko oso erabilgarria da.

Inportantea da, mapa edo argazkia den alde batera utzita, izenik ez agertzea lekukoek irakurtzeko eta ontzat emateko joera baitaukat. Gainera, zail izaten da lekukoek mapak ongi irakurtzen jakitea, eta hori dela-eta hobe da maparen gainean lanik ez egitea. Osagarri moduan mendi edo leku altuetatik egindako argazki panoramikoak eraman daitezke eta ordenagailuan ikusi. Eramango dugun mapan markaturik edukiko ditugu kokaturik ditugun izenak baina idatzi gabe, aski da dagokion zenbakia jartzea eta horrela kokapena egiaztatu ahal izango dugu. Kokatu gabekoez edo guk kokatuta ditugunak jaso ez ditugunez geroago galdetuko ditugu.

Izenez galdetzean zabaleraz ere galdetu behar da eta ahal bezain zehatzen adierazi mapa, toponimoen arteko jerarkia ongi azalduz. Ohikoa da mapen leiendan mailaketa txiki bat agertzea eta izen batzuk *aurkintza* direla esatea, sarritan tontorretatik berezita, baina hori ez da aski toponimia bilketa egitean. Mendian dauden izenen arteko harremana ez da beti berdina eta badira mendi malda osoa hartzen duten izenak eta oso eremu murrizta dutenak; hori ere islatu behar da, beti ere mugak oso zalantzakakoak direla ongi gogoratu. Horrelako lehenengo saioa Jose Antonio Gonzalez Salazarrek eginiko *Cuadernos de Toponimia Alavesa* liburu sortan ikus dezakegu.

Aurrekoarekin batera leku mota ere bildu behar dugu, baina gehiegi larritu gabe, sarritan inortxok ere ez baitaki leku bat zer den. Horren ondorioz sailkapenak oso malguak izan behar du. Esate baterako jauregi izandako baserri bat gaur landetxea baldin bada nola arautuko dugu? Zentzuzkoena etxe moduan sailkatzea litzatekeela dirudi. Baina horrelako lanetan inoiz horrelako aukerak eman dira: *eraikuntza isolatuak, baserri, etxe, txalet, dorre, aterpe, borda, txabola; etxola, ukuilu, bestelako eraikuntzak* eta *aurria*. Eta gutxi balitz *errota, dorrea* eta *jauregia*. Aukera ez da makala!!!! Baina zailagoa da *lur-erabilerak* atala bertan honelako aukerak ditugu:

Basoak, baso edo oihan, zuhaitzi; arboladi, ibarbaso; zaldu, pagadi, harizti, artadi, ezkamezti, amezti, pinudi, pinu-sail, eukalipto-sail, bestelako landaketak, mintegi, sastraka, sastraka, etze; alfer-lur, otadi, ezpeldi, txilardi, abarizti, gurbizti, elordi, iratze-leku, lahardi, larre eta belardiak, larre, belardi; belai, saroi, soil-gune, kortabaso, lur landua, soro; alor, lehorreko lur, lur ureztatu, fruta-arbolak, olibadi, mahasti, ibar, baratze edo ortu eta larrain.

Argi dago hor agertzen diren erabilera batzuk oso zalantzakakoak direla eta gainera oso aldagarriak eta egiten ari garen lana amaitu baino lehenago bi aldiz alda daiteke eta pinudia zena egun ardantza edo sagastia izatea. Beste aldetik, Urkiolan dauden pagoei zein generiko dagokie? Zuhaitz motena: *pagadia*; erabilera: *atsedenlekua*; edo orografikoa: *ordokia*.

Aurrekoa ikusita askoz ere erabilgarriagoa den sailkapena proposatzen dugu. Hori bai, ahal dela benetako generikoa bildu behar da ahozko bilketa egitean, baina argia ez bada larritu gabe.

Gai hau huskeria dela pentsatu behar dugu, baina sailkapen honek auke-
ra ematen digu gero zerrendak sortzeko eta horregatik behar dugu.

Bilketa, ongi egin nahi badugu ezin da behin egin. Lehengo saioa izango da luzeena, baina gero etxean landu behar da ahoz bildutakoa eta horretarako dago grabagailua. Makinan honen erabilera ere landu behar dugu, komeni da «markak» jartzea, izenak arinago aurkitzeko eta geroago ulertu ahal izateko pistak ematea. Hau da ikerlariak azalpenak ematea bertan: *Madariaga zer da mendi horen magalean dagoen baserria?* Hori egiten ez badugu grabaketan *hor, han, atzean* eta abar ehundaka aldiz entzungo dugu.

Ahozko bilketan egoten den arazoetako bat kaletar eta baserritarren artean dagoen munduaren ikusmoldea da. Esate baterako, kaletar batentzat *Gorbeia* gurutzea duen lekutxo da; baserritar batentzat, berriz, leku hori *gaina* izango da *Gorbeia* osotasuna delako.

Landu eta gero ikusiko dugu gure zalantza asko argitu direla, baina beste batzuk ez daudela argitua horretarako dago bigarren saioa. Bigarren honetan galdera zuzenagoak egin ditzakegu eta izen zehatzez galdetu, ahal dela bertako hizkuntzara moldatuta. Esate baterako *Madariaga* izeneko lekua dokumentatu baldin badugu galdetzean *Madarixa* edo *Madaria* izenekorik ezagutzen ote duten galdetuko diegu.

7. Bildutakoaren azterketa eta hutsen bilketa eta zuzenketa

Bilketa amaitutzat ematean datu guztiak aztertuko ditugu eta lanaren behin behineko idazkia egin.

8. Tutoreari lehengo idazkia ematea.

Ikerlariak prestatuko du lanaren behin-behineko testua eta tutoreari pasatuko dio. Honek aztertuko du bildutako eta osatu behar dena azalduko dio. Horretaz gain, izenak ongi loturik ote dauden egiaztatu eta arautzeari ekingo dio.

9. Arautzea

Toponimiaren inguruan dagoen nahasketarik handienetako bat *arautzea* eta *normalizatzea* da, askotan gauza bera balira bezala erabili izan baititugu. *Arautzea* izenak nola idatzi behar diren zehaztean datza eta Akademiaren lana da. *Normalizatzea* izenak egoki erabiltzea da eta guztion lana da, bereziki herri agintariena eta Euskal Herrian euskaltzaleon lana.

Baina zer da izena normalizatuta egotea? Azaltzeko izen bi hartuko ditugu *Portugalete* eta *Aretxabaleta*. Izen bi hauek normalizatuta daude jendeak,

dagokion hizkuntzan, jakina, *Portu* edo *Atxabalta* baitarabil ahoz; baina idatzi behar duenean dagokion era arautua erabiltzen du. Ondorioz, izena normalizatuta egotea ez da mundu guztiak era arautua erabiltzea, izena egoki erabiltzea baizik. Hau erraz ikusten da mendez mende ofizialak izan diren hizkuntzetan, gaztelania edo ingelesean, esaterako. *Birmingham*, adibidez, erabat normalizatuta dago eta horregatik, normala den bezala, lagun artean *Bren* aldaera erabiltzen da. Batzuetan hizkuntza horietan ageri dira arauen kontrako izenak erabileraren poderioz araututa daudenak, adibidea da Nafarroako *Cordovilla*, etimologiaren ikuspuntutik *-b-* behar duena *Cordoba*-ren oihartzuna baitu.

Arautze lana askotan erraza da eta neurri handi batean eztabaidaezina, baina kasu batzuetan zalantza egon daiteke, eta hori dela eta, behin-behinekoa izanen da gizartean aurkeztu eta adostasuna lortu arte. Proposatuko diren izen batzuen idazkera gogorra izan daiteke, baina jendea orokorrean uste baino azkarragoa da, eta ongi azalduz gero, prest egoten da idazkera horiek onartzeko. Jendeari esan behar zaio toponimia guztion ondarea dela eta ezin dugula galtzen utzi. Baina ezinbestekoa da proposamenak eta azalpenak hasiera-hasieratik ongi ematea.

10. Jendaurreko aurkezpena

Lana herriko toponimiaren harlauza izatea nahi ez badugu jendeak erabili behar du eta erabiltzeko horren berri izan behar du. Gainera, jendaurreko aurkezpen honek balio du, oraintsu esan legez, arautzea zabaltzeko.

Dena dela puntu hau geroago jorratuko du Felix Mugurutzak

Baliabideak: programa, grabagailua eta mapak

1) Access eta ECO

Urte hauetan ikasi dugun gauzetako bat ikertzailea tresna egokiez hornitzea da. Era berean, lan guztiak antzera egin behar dira, eta ahal den neurrian bateragarriak izan behar dute. Hori dela eta, Patxi Galé batzordekideak *access* erabiliz programa bat sortu zuen. Programa hau bateragarria da Euskaltzaindiak duen *ECO (Euskal Corpus Onomastikoa)* egitasmoarekin. Azken ikerketetan espresuki biltzen da ikerketa datutegi horretan biltzea.

Baina programa ez da soil-soilik sortu ikerketa egiteko, ahal den neurrian geroago erabiltzeko ere aurrikusi da.

Programaren sarrera

Hau da gure programaren sarrera, zazpi ataletan banatuta

Botoietan dagoen lekua oso mugatua denez ageri den testuak oso laburra izan behar du eta ikasi arte apur bat ulergaitza izan daiteke.

1. **Lan Tresnak.** Bertan aukera hauek ditugu:
 - a. **Leku fitxa.** Fitxa nagusia da eta hor ageri da lekuaren informazio guztia...
 - b. **Fitxak iragazi.** Aurreko fitxen gainean egiten dira iragazkiak kokapena, entitate mota edo hizkien bidez.
 - c. **Bilketa dokumentala 1.** Datutegi hau zuzen zuzenean erabiltzeko.
 - d. **Bilketa dokumentala 2.** Datutegira *excell*, *word* edo *accessen* bildutako datuak ekartzeko.
 - e. **Era zurtzak lotu.** Guk dokumentu batean izen bat topatzean biltzen dugu datutegian, honi **era** deitzen diogu baina ez dago dago-kion leku fitzarekin lotuta, horretarako erabiltzen da tresna hau.
 - f. **Id barrutika:** Aurrekoaren aldaera eremu zabaleko udalerrietan erabiltzeko.
 - g. **Loturak kudeatu.** Era eta leku fitxen arteko lotura kudeatzeko balio du. Besteak beste era bat leku birekin lotzeko aukera ematen du.
 - h. **Ahozko bilketa 1.** Datutegi hau zuzen-zuzenean erabiltzeko.
 - i. **Ahozko bilketa 2.** Datutegira *excell*, *word* edo *accessen* bildutako datuak ekartzeko.
 - j. **Ahozko zurtzak lotu.**

2. **Iturriak.** Bertan aukera bi daude:
 - a. **Iturri dokumentalak.** Iturrien fitxa da eta bertan *laburdura, zenbakia, egilea, izenburua, argitaletxea, lekua, data, oharrak, mota* eta *hustuta dagoen ala ez* biltzen da.
 - b. **Ahozko informatzaileak.** Aurrekoaren berdina.
3. **Iturrien txostenak.** Erabiltzen ari garen iturrien txostena automatikoki sortzeko prestatuta. Barruan ahozkoa eta idatzizkoak bereizten da:
 - a. **Idatzizko iturriak**
 - b. **Ahozko iturriak**
4. **Txostenak.** Barruan ondoko aukera daude:
 - a. **Leku guztiak.** Fitxa osoa eta jasotako eren laburpena sortzen ditu.
 - b. **Markatutako lekuak.** Markatu ditugun fitxa osoa eta jasotako eren laburpena sortzen ditu.
 - c. **Iragazitako txostenak.** Aurrekoak bezala baina aukera batzuk eginda: *kokapena, entitate geografikoa* (etxea, erreka...), aurreko biak batera, *aurrizkia, atzizkia* eta *hitz zatia*.
 - d. **Lekuen zerrenda.** Lekuen zerrenda alfabetikoa. Izenaz gain matrikula eta entitate mota ageriko da.
5. **Irudiak.** Argazkirik baldin badugu non dagoen jakiteko.
6. **Kodeketak.**
 - a. **Objektu geografiko(en) txostena.** Objektu geografikoen txostena oso lagungarria da datuak biltzen fitxa betetzeko.
 - b. **Barrutien txostena.** Euskal Herriko herri eta auzo guztiak agertzen dira. Normalki herri baten ikerketa egiteko herria eta ingurukoak baino ez dira agertzen erosoago lan egiteko.
7. **Glosarioa.**
 - a. **Sarrerak.**
 - b. **Glosarioa.**
 - c. **Glosarioa adibeduna.**

Leku fitxa

Ikerketaren oinarria da eta hasieran nahiko erabilgaitza bada ere geroago lana erraztuko du.

Fitxa honetan lekuaren datu guztiak biltzen dira. Barruan ageri diren leihotxoetan ahoz eta idatziz bildu diren erak ikusi eta kontsultatu ahal dira.

Fitxa honetan honako datuak ager daitezke:

- **Izena:** leku horrek izango duen izen arautua. Lana egiten den bitartean behin-behineko maila izango du: **Barrena (-a)**.
- **Matrikula:** Eskuinaldean ageri den zenbaki grisa. Ordenagailuak ematen du eta ezin da errepikatu.
- **Sinonimoak:** Leku horrek izan ditzakeen beste izenak, batzuetan jatorriaren aldaerak baina ez beti: **Arteaga, Barrenetxea, Mirandaetxea**.
- **Erdal era:** egotekotan gaztelaniazko izena.
- **Izen ofiziala:** Ez da gehienetan agertzen baiian zenbait kasutan izan dezakegu.
- **Objektua:** zenbakiaz eta azalpenaz osatuta: *1.301 Etxebizitza (Eraikuntzak)*.
- **Generikoa:** Bertan erabiltzen den izen generikoa. Iragazteko oso baliagarria.
- **Hizkuntza:** Hizkuntzalaritza alorreko oharrak jartzeko gunea.
- **Oharrak:** Historia, etnografia edo beste edozelako oharrak jartzeko lekua.

Eskuinaldean eta azpiko aldean beste informazio osagarriak agertzen dira: UTM koordinadak, maparen zenbakia, kokapena, araututa dagoen ala ez eta *marka*. Azken honek txosten bereziak sortzeko aukera ematen digu.

Lanaren hastapena administrazioak ofiziala duena izanen da eta leku berriak sortu ahala fitxa berriak egingo ditugu.

Bilketa dokumentala 1

Datuak sartzeko menu bi ditugu. Lehenengoa, datu solteak sartzeko erabiltzen da eta, bigarrena, berriz, beste programa erosoagoetan (*word* edo *excell*) egindako bilketa handiak sartzeko.

Testuingurua	Era	Iturrikoa	Urtea	Erreferentzia	Oharrrak	Non	Zer
...por la parte de avaxo el camino rreal que ba a las heredades de Ocorro e mas otra pieça que esta plantada mañanal en Boçuçamendia.	Boçuçamendia	25	1538	CO MEJ 308		3.4.00.110	1.600
...por arriba con eredades de la casa de Boçuçamendia y sus dos castañales...	Boçuçamendia	25	1614	CO UEJ 190		3.4.00.110	1.301
Yten el mañanal que assimismo tienen en el termino de boçuçamendia que alinda con heredades...	Boçuçamendia	25	1620	CO EEJ 642		3.4.00.110	1.600

Testuinguruak oso luzeak direnean hobe da testu sortzailea erabiltzea datutegietan deserosoa baita.

Era zurtzak lotu

Esan bezala bildu ditugun erak ordenagailuaren barruan egon arren lotu gabe daude «umezurtz» eta dagozkien leku fitxekin jarri behar ditugu harremanetan. Ahoz bildutako eretarako ere antzeko menua dago.

Menu honetan **Leku fitxaren** zati bat daukagu eta beheko aldean loturik ditugu eren ordeaz umezurtz dauden era guztiak ditugu. **Lotu** azpian dagoen botoia sakatuz gero eskuinaldeko laukitxoan leku fitxan ageri den matrikula azalduko da eta aurrerantzean era hori eta leku fitxa loturik agertuko dira.

Lotura gaizki egitekotan ez dago ardurarik. Fitxa nagusian askatu ahal dugu eta.

Leku fitxa eta era fitxa

Leku fitxen beheko aldean erak ditugu, baina ez ditugu azpi-fitxa horiek osorik ikusten pantaila mugatuta dagoelako. Ageri diren botoitxoetan sakatzen badugu fitxa osoa ikusteko parada izango dugu.

Beste horren beste egin ahal dugu **era**-ren fitxa bibliografikoarekin

Loturak kudeatu

Menu honen bidez loturak kudeatzen dugu eta aukera dugu aipu bat leku fitxa birekin lotzeko. Gogoratu behar dugu askotan izen batek gauza bi izendatzen dituela, baserria eta auzoa esaterako eta argi ez dagoenean leku biekin lotu behar dela.

Fitxa honetan garrantzitsuena ez da **Leku Fitxa**-an ageri den izena, dokumentatutako era baizik. Behean zein lekurekin lotu dugun ageri da eta eskuintaldean fitxaturik ditugun guztiak.

II) Erabiltzailearen programa

Lana amaitzen denean errazago erabiltzen eta aldatzeko aukera ematen ez duen bertsioa ematen zaio udalari nahi duen leku guztietan jartzeko. Bertsio hau txostenak errez sortzeko asmatu zen.

2. Beste baliabideak

Erabateko garrantzia duen beste baliabideetako bat grabagailua du. Deiker-ek Eusko Jaurlaritzarentzat burutu zuen Bizkaiko toponimia azken bilketan *Mindisk Sony* erabili zuten duen kalitate paregabearengatik. Tamalez, erabilera konplexuegia izan zen eta hiru ikerlarietatik batek arazoak izan zituen grabaketak eginahal izateko eta talde batek hirutan egin behar izan zituen grabaketak. Gaur egun ordenagailuan zuzen zuzenean konekta daitekeen Mp3 erabil daiteke lana merkatuz eta erraztuz.

Honetaz gain argazki kamara digitala behar da geroagoko lanak errazteko eta bilketa egiten laguntzeko.

Azkenik, mapak gogoratu behar ditugu. Orain arte ohikoena izan da toponimoak paperezko mapa baten gainean ematea, inoiz *pos-it* erabiliz. Gaur egun badira doako programak lan hau informatizaturik ematea bideragarri egiten dutenak, hala nola *Inkscape*.

g. Gizarteratze lanak

Puntu hau Felixek garatuko duenez ez naiz luzatuko. Bakar bakarrik azpimarratu nahi dut altxor hau zein dugula, inondik inora, udaletxean usteltzen utzi eta herritarrek ezagutzea eta erabiltzea lortu behar dugula.

Amaiera bano lehen eta gizalegeak agintzen duen bezala eskerrak eman nahi dizkiot Onomastika batzordekideei eta bereziki Patxi Galé eta Iratxe Lasari dokumentu hau garatzen emandako laguntza bikanrengatik.

OINARRIZKO BIBLIOGRAFIA

ARANBERRI ODRIUZOLA, FERNANDO. (2002): *Ermua-Eitzaga: Leku-izenak. Gure izanaren barrena*, Onomasticon Vasconiae 20, Euskaltzaindia, Bilbo.

BAÑALES, GOIO & GORROTXATEGI, MIKEL (2007): *Toponimia Histórica de Barakaldo*, San Antonio, Barakaldo.

- BAÑALES, GOIO & GORROTXATEGI, MIKEL (2008): *La pérdida de latoponimia vasca en el Valle de Somorrostro*, Salgai Editorial SL, Abanta-Zierbena.
- BARRENGOA ARBERAS, FEDERICO (1990): *Onomástica de la Tierra de Ayala* [3 tomos], Arabako Foru Aldundia / Diputación Foral de Álava, Gasteiz.
- BELASKO ORTEGA, MIKEL (1999): *Diccionario etimológico de los nombres de los pueblos, villas y ciudades de Navarra*, Pamiela, Iruñea.
- CARO BAROJA, JULIO (1990): *Materiales para una historia de la lengua vasca en su relación con la latina*, Txertoa, Donostia [1. edición (1945) Universidad de Salamanca].
- EHEVARRÍA ISUSQUIZA, ISABEL (1999): *Corpus de toponimia carranzana*, tesis doctoral, Euskal Herriko Unibertsitatea, Gasteiz.
- ELEIZALDE, KOLDO: «Listas alfabéticas de voces toponomásticas vascas» *RIEV* (192230) y *BRSVAP* (1963-1974).
- ELORTEGI, ANGEL M^a. (1992): *Pasaiako Toponimia*, *Onomasticon Vasconiae* 8, Euskaltzaindia, Donostia.
- ERRASTI, ALBERTO (2005): *Zaldutik Zaldibarrera toponimian barrena*, *Onomasticon Vasconiae* 24, Euskaltzaindia, Bilbo.
- EUSKALTZAINDIA / REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA (1991): *Actas de las I Jornadas de Onomástica, Toponimia*. Vitoria-Gasteiz, Abril de 1986 / *I. Onomastika Jardunaldien Agiriak, Toponimia*. Gasteiz, *Onomasticon Vasconiae* 4, Euskaltzaindia, Bilbo.
- (1991): *Actas de las II Jornadas de Onomástica*, (Orduña, septiembre de 1987). *II Onomastika Jardunaldien Agiriak* (Urduña, 1987ko iraila), *Onomasticon Vasconiae* 17, Euskaltzaindia, Bilbo.
- FURUNDARENA SALSAMENDI, JOXE JAVIER (2002): *Hondarribiko toponimia*, *Onomasticon Vasconiae* 23, Euskaltzaindia, Donostia
- GALÉ GARCÍA, PATXI (2000): *Catálogo de Cimas de Bizkaia / Bizkaiako Gailurren katalogoa*, BFA, Bilbo.
- (2007): Toponimia ikerketak, *FLV*, 104, 161-172 or.
- (2008): Los Mapas representación o ficción (II). El estudio de la toponimia, *Pyrenaica* 232.
- GOIKOETXEA GAZPIO, IRMA (2007): *Tolosako leku izenak*, Tolosako Udala.
- GONZALEZ SALAZAR, José Antonio (1985): *Toponimia menor de Treviño*. (Cuadernos de Toponimia, 1), Arabako Foru Aldundia / Diputación Foral de Álava, Gasteiz.

- (1986): *Toponimia de la Montaña Alavesa* (Cuadernos de Toponimia, 2), Diputación Foral de Álava, Servicio de Publicaciones, Gasteiz.
- (1986): *Toponimia menor de la Rioja alavesa* (Cuadernos de Toponimia, 3), Arabako Foru Aldundia / Diputación Foral de Álava, Gasteiz.
- (1987): *Toponimia menor de Salvatierra* (Cuadernos de Toponimia, 4), Arabako Foru Aldundia / Diputación Foral de Álava, Gasteiz.
- (1988): *Toponimia menor de Vitoria/Gasteiz* (Cuadernos de Toponimia, 5), Arabako Foru Aldundia / Diputación Foral de Álava, Gasteiz.
- *Toponimia menor de Añana* (Cuadernos de Toponimia, 6), Arabako Foru Aldundia / Diputación Foral de Álava, Gasteiz.
- (1996): *Toponimia menor de Zuia* (Cuadernos de Toponimia; 7), Arabako Foru Aldundia / Diputación Foral de Álava, Gasteiz.
- (1998): *Toponimia menor de Ayala* (Cuadernos de Toponimia; 8), Arabako Foru Aldundia / Diputación Foral de Álava, Gasteiz.
- GORROTXATEGI NIETO, MIKEL (2008): «Metodología en trabajos de toponimia local, la experiencia de Euskal Herria», *III Seminari de Metodologia en Toponimia i Normalització Lingüística (2007)*. Universitat de les Illes Balears, Palma, 2008.
- GORROTXATEGI NIETO, MIKEL & SALABERRI, PATXI (2001): «Toponimia txikia arautzeko irizpideak», *Euskera* 45, 273-314.
- GORROTXATEGI NIETO, MIKEL & SUSO OTXOA, SOFIA (2005): *Getxoko Leku Izenak*, Getxoko Udala / Ayuntamiento de Getxo.
- IÑIGO, ANDRES (1996): *Toponomástica Histórica del Valle de Santesteban de Lerín*, Gobierno de Navarra, Iruñea.
- (2000): «Nombres de oficios en la oiconimia navarra», *FLV* 83, 139-149.
- JIMENO JURÍO, JOSÉ MARÍA (1987): *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Galar*, Onomasticon Vasconiae 2, Euskaltzaindia, Bilbo.
- (1989-B): *Toponimia Histórico-etnográfica de Tafalla (THET)*, 1987, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1989.
- (1989-c): *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Olza*, Onomasticon Vasconiae 3, Euskaltzaindia, Bilbo.
- (1990): *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Iza*, Onomasticon Vasconiae, 6, Euskaltzaindia, Bilbo.
- (zuzendari) (1991): *Nafarroa. Toponimia eta Mapagintza. Navarra. Toponimia y Cartografía*, 2. argitalpena, Iruñea.

- (1991-b): *Estudio Toponímico de Burlada*, Burlatako Udala / Ayuntamiento de Burlada, Iruñea.
- (1992): *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Ansoáin*, Onomasticon Vasconiae 9, Euskaltzaindia, Bilbo.
- (1993): «Arga et Runa flumen», *FLV* 64, 1993, 507-519.
- (1997): *Navarra. Historia del euskera*, Txalaparta, Tafalla.
- (1998): «Estella / Lizarra. Toponimia», *FLV* 77, 133-162.
- JIMENO JURÍO, JOSÉ MARÍA & SALABERRI ZARATIEGI, PATXI (1994): *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Pamplona / Iruña*, Onomasticon Vasconiae 12, Euskaltzaindia, Bilbo.
- (1998): *Artajona. Toponimia Vasca / Artaxoa. Euskal Toponimia*, Al-taffaylla Kultur Taldea & Nafarroako Gobernua & Sociedad de Corralizas y Electra de Artajona.
- KEREXETA GALLASTEGI, JAIME (1992): *Fogueraciones de Bizkaia del siglo XVIII*, Estudios de etnología y etnografía 2, Labayru ikastegia & Bilbao Bizkaia Kutxa, Bilbo.
- KNÖRR BORRÁS, HENRIKE: «Para una delimitación etno-lingüística Álava antigua. Ensayo de cartografía a partir de pruebas toponímicas *La formación de Álava. 650 aniversario del Pacto de Arriaga 1982*», AFA, Gasteiz, 1985, I (Ponentziak), 691
- LÓPEZ DE GUEREÑU, G. (1989): *Toponimia alavesa seguido de mortuorios y despoblados y pueblos alaveses*, Onomasticon Vasconiae 5, Euskaltzaindia, Bilbo, 1989.
- MITXELENA ELIZALT, KOLDO (1997): *Apellidos vascos*, Txertoa, Donostia [primera edición (1953) Biblioteca Vascongada de Amigos del País, Donostia].
- MUGURUTZA MONTALBÁN, FELIX (1997): *Laudioko 200 izen: luces y sombras de nuestra toponimia*, BAI, 17, Arabako Foru Aldundia & Laudioko Udala & Vital Kutxa, Laudio.
- ORMAETXEA, JOSÉ LUIS (1996): *Arrasateko Toponimia*, Euskaltzaindia, Onomasticon Vasconiae 15, Euskaltzaindia, Bilbo.
- PAVO NUÑEZ, KRISTINA (2005): *Antzuolako toponimia*, Euskaltzaindia, Onomasticon Vasconiae 24, Euskaltzaindia, Bilbo.
- SALABERRI ZARATIEGI, PATXI (1994): *Eslaba Aldeko Euskararen Azterketa Toponimiaren Bidez*, Onomasticon Vasconiae 11, Euskaltzaindia, Bilbo.
- (1994-b): «Nafarroako zenbait ibar, herri eta auzoren euskarazko ize-naz-II», *FLV* 67, 451-466.

- (1996): «Toponimia eta dialektologiaren arteko harremanen inguruan: Artaxonako jabego genitiboaz eta bestez», en *FLV* 72, 223-234.
- (1997): «Euskal toponimiaz mintzo (Nafarroakoaz bereziki)», *FLV* 74, 7-39.
- (1997-c): «Nafarroako Toponimia Nagusiaren Normalizaziorako Irizpideak», *Euskera* 1997-3, 653-666, «Criterios para la Normalización de la Toponimia Mayor de Navarra» izenpean itzulua, *Fontes Linguae Vasconum* 79, 1998, 363-376.
- TELLABIDE, JOSU (1995): *Donostiako Toponimi Erregistroa / Registro Toponímico Donostiarra*, Gipuzkoa-Donostia Kutxa, Donostia.
- TERRADO, JAVIER (1999): *Metodología de la investigación en toponimia*, Zaragoza.
- UGARTE, JOSE LUIS (1998): *Urretxu eta Zumarragako toponimia*, *Onomasticon Vasconiae* 18, Euskaltzaindia.
- USABIAGA, AMAIA (1993): *Andoaingo toponimia*, *Onomasticon Vasconiae* 10, Euskaltzaindia & Andoaingo Udala.